

Els noms de rius i els noms fluvials en la toponímia catalana

BIBLIOGRAFIA

- ALART, B.
Géographie historique des Pyrénées Orientales. 1859.
- Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*. Any primer, 1881; any segon, 1882.
- BALARI JOVANY, Josep.
Orígenes Históricos de Cataluña. 1899.
- Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Barcelona. Vols. I-XXX; 1891-1921.
- Diccionari Aguiló*, Vols. publicats: I-IV.
- Diccionari de la Llengua Catalana ab la correspondència castellana*. Nova edició enciclopèdica il·lustrada. Vols. I-III. Salvat y C.^a
- Geografía General de Catalunya*, dirigida per Francesch Carreras y Candi. Províncies de Lleida, Girona, Barcelona i Tarragona.
- HÜBNER, Aemelius.
Monumenta linguae ibericae. 1893.
- LONGNON, August.
Les noms de lieu de la France.
But. de Dialect.
- Géographie de la Gaule au VI siècle*, 1878.
- MADOZ, Pascual.
Diccionario Geografico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Vols. I-XVI; 1845-1850.
- MARCA, Pere de.
Marca Hispanica. 1688.
- MARTÍ Y GADEA, Joaquim.
Diccionario General Valenciano-Castellano. 1891.
- MAS, Joseph.
Notes històriques del Bisbat de Barcelona. Vols. I-XI.
- MEYER LÜBKE, W.
Einführung zur romanischen Philologie.
Romanisches etymologisches Wörterbuch.
- MONSALVATJE Y FOSSAS, Francesc.
Noticias históricas. Vols. I-XXI.
Nomenclàtor de les ciutats, viles i pobles de Catalunya. 1918.
- OSONA, Artur.
Andorra: Guia itinerària y reseña geogràfic-històrica de las Valls. Barcelona, 1894.

De mas excursions : En Jaume de Ca'n Valent. Historia de un guia. Barcelona, 1895.

Guiés itineraries de les regions de Catalunya. 1886-1899.

OTHMER.

Die Völkerstämme von Hispania Tarraconensis in der Römerzeit (caps. I-VI) en «Boletín de la Real Academia de Buenas letras de Barcelona», VI, 325 ss. Traducció de Pere Barnils.

PUJOL, P.

L'Acte de Consagració i dotació de la Catedral d'Urgell en «Estudis Romànics», II, 92-115.

SANPERE I MIQUEL, Salvador.

Un estudi de Toponòmastica catalana. Barcelona, Associació d'Excursions Catalana. 1880.

Topografia antiga de Barcelona: Rodalia de Corbera. 1890.

SCHULTEN, Adolf.

Die Keltiberer und ihre Kriege mit Rom. 1914, I.

Hispania (Geografia, Etnologia, Història), 1920. Traducció de P. BOSCH GIMPERA.

THESAURUS LINGVAE LATINAE. Volums I-IV.

TORRAS, Cèsar August.

Discurs llegit en la Sessió Pública Inaugural de l'any 1903. Barcelona. Centre Excursionista de Catalunya, 1903.

Pirineu Català : Guia itinerari. I. *Pirineu Català : Guia itinerari del excursionista a Camprodon.* 1902. II. *Pirineu Català : Valls de Ribes. Valls de Llerca.* III. *Pirineu Català : Guia itinerari. Vallespir.* IV. *Pirineu Català : Guia itinerari. Valls altes del Segre.* V. *Pirineu Català : Guia itinerari. Bergadà.* 1905. VI. *Pirineu Català : Guia itinerari. Comarca d'Olot. Valls superiors del Fluvià.* 1910.

VILLANUEVA, Jaume.

Viaje literario a las Iglesias de España. Vols. I-XXII.

Per a l'estudi dels noms de rius i noms de lloc fluvials del domini lingüístic català, seguirem la divisió següent: 1, noms pre-romans. 2, noms expressius de la forma i de la grandària. 3, noms expressius del soroll. 4, noms expressius del color. 5, noms presos dels accidents del llit, del corrent o de les vores dels rius. 6, noms d'origen aràbig. 7, noms documentats d'origen desconegut. 8, noms derivats de AQUA. 9, noms derivats de AMNIS. 10, noms derivats de RIVUS. 11, noms derivats de FLUVIUS i FLUMEN. 12, noms derivats d'altres mots llatins.

Fem per endavant l'advertiment que el present estudi té per objecte no sols els noms dels rius, sinó també els dels pobles, i, en general, noms de lloc, que es deuen al del corrent d'aigua que per llur vora passa. Són molts els noms de pobles catalans que tenen aquest origen. És característica de la geografia de Catalunya, la multitud de corrents de poca importància que la reguen, rius i rieres que, si no són seques la major part de l'any, porten escassa quantitat d'aigua. Aquest caràcter de l'aspecte fluvial de Catalunya explica que els corrents d'aigua hagin canviat fàcilment de nom d'una a altra localitat en l'època de la formació i fixació dels actuals noms de lloc. La quantitat d'aigua o la importància dels rius i altres corrents està en proporció directa amb la fixesa i l'antiguitat dels noms llurs. Els grans rius en el nostre país, com en tots els altres, han portat, en general, des dels temps més antics, i en tota l'extensió de llur curs, el mateix nom, i és entre els grans rius on trobem principalment noms pre-romans. La variabilitat dels noms dels rius petits i corrents d'aigua poc importants no acabà segurament fins que l'organització i l'administració de l'Estat imposà, per les necessitats pràctiques de la

vida, llur fixació, a la qual ha contribuït també, en no petita mesura, el progrés de la cartografia. Un fet paral·lel al que consignem veiem en els llinatges o noms de família, subjectes a la mateixa variabilitat en les èpoques anteriors a l'organització administrativa del país. Aquesta variabilitat en els noms dels petits rius i corrents es reflecteix precisament en el fet esmentat de pendre molts pobles el nom del riu o riera que passa per llur vora. Aquest és segurament el cas dels noms de molts pobles fluvials. Ho havem pogut comprovar en molts casos que estudiem en el present treball. El riu petit, la riera sense importància que per la seva mateixa petitesa no ha pogut guanyar-se un nom únic des de les seves deus fins al seu desguàs, és designat o anomenat d'una manera diferent pels pobladors de cada un dels llocs per on passa, segons les diferents impressions visuals, acústiques o les nascudes de les diverses circumstàncies i accidents que el caracteritzen al seu pas per la respectiva localitat i aquests diferents noms amb què els seus riberencs l'anomenaven en temps remot són moltes vegades l'origen dels noms actuals de les respectives poblacions situades en el seu curs. Així, doncs, si un centre de població dóna de vegades el seu nom al riu, aquest, altres vegades, el dóna al centre de població.

Un altre advertiment em resta fer. Els rius aquí estudiats poden ésser dividits en dos grans grups: el d'aquells que porten un nom específic, i el d'aquells altres que porten incorporat, de vegades sota una aparença de molt difícil penetració, un nom genèric. A aquest darrer grup pertanyen els noms de rius derivats de les designacions genèriques llatines RIVUS, FLUMEN, AQUA, etc. Aquesta aplicació d'una designació genèrica llatina a fets o coses individuals és, d'altra banda, un fenomen prou conegut en les llengües romàniques, i particularment en la toponímia. Així veiem els noms *puig, selva, esplugu, plana, vall, coma, rourell, pineda, roca, lloret*, etcètera, aplicats moltes vegades, sense altre nom determinant, a moltes de les nostres localitats i pobles.

I. NOMS PRE-ROMANS

ALBA. Portava aquest nom, en temps dels romans, el riu La Muga (a l'Empordà; desemboca per Castelló d'Empúries).¹ Avui perdut.

ANYSTU. Portava aquest nom també el mateix riu La Muga.² Avui perdut.

ARNUM. Portava aquest nom el riu Tordera³ (desemboca a Blanes). Avui perdut.

ARANSA, riu de la Cerdanya. Consta en l'acte de la Consagració de la Seu d'Urgell sota la forma *Aransar*.⁴ Vegi's, sobre l'accentuació d'aquest mot, el que diem més endavant sobre *Ridaura*, p. 29. Cp. *Aránzazo*, poble de la prov. de Biscaia; *Aranzueque*, poble de la província de Guadalajara; *aranzada*, cast. mesura de terra d'una extensió aproximada de mitja hectària. Es tracta de

la paraula basca *aran*, vall, conservat en la Vall d'Aran?

BALIRA (LA —), riu d'Andorra. En Balari⁵ és de l'opinió que el nom ve de *Valeria*, fonamentant-se en un doc. de 964, on surt amb el nom de *Flumen Valeriae*. El testimoni d'un document del segle x creiem que no ofereix prou base per a acceptar una etimologia com aquesta que dona a un nom propi de persona a un riu, fet que no s'explica fàcilment, salvat el cas en què es tracti d'un nom de significació històrica.⁶ Per aquest motiu creiem que es tracta d'una paraula pre-romana. Cp. *Vallirana*, nom de lloc de Catalunya; *Baleira*, poble de la prov. de Lugo.

ARABÓ, riu de la prov. de Girona que desemboca al Segre. Nom

1. Plini, 3,22. V. Othmer, *Die Völkerstämme von Hispania Tarracensis in der Römerzeit* (cp. I a VI), en *Boletín R. A. B. L.*, VI, 327.

2. Avien, *Or. mar.*, v. 547. V. Othmer, *op. cit.*, 327.

3. Plini, 3,22. V. Othmer, *op. cit.*, 333.

4. *Estudis Romànics*, II, 105.

5. *Orig. hist.*, II.

6. Volem fer notar que les etimologies basades en els noms que consten en els documents del baix llatí, a les quals tan afectat es mostra En Balari, són en general força sospitoses, perquè en moltíssims casos l'escriba es limitava a llatinitzar arbitràriament el nom vulgar. Aquests documents serveixen per a saber l'estat de la llengua vulgar amb ajuda dels mots vulgars que s'hi escorren, i no inversament per a saber la forma llatina originària d'una paraula romànica, car l'època del llatí vulgar ja havia finat en aquells segles. ¿Quin cas podem fer la majoria de les vegades de les formes en què apareixen els noms de lloc en documents dels segles x i xi quan trobem que un nom d'etimologia tan clara com *Monistrol* hi surt amb les bàrbares variants *monistriola* (992) i *munistirola* (992) [V. Mas, IV, 148, 149]? La guia més segura per a trobar l'origen dels noms de lloc segueix essent la forma popular actual.

segurament de procedència basca en sa primera part, a la qual s'és afegit el romànic *bonu*, significat 'pla bo'. Cp. a Catalunya mateix *Arahós*, poble de la prov. de Lleida (= pla fred), *Arabell*, poblet prop de la Seu d'Urgell (= pla bell). Cp. també els innombrables noms de lloc en què surt el basc *ara* i que es troben estesos per la península ibèrica: per exemple, *Aracaldo*, *Aracastel*, *Araceli*, *Aracena*, *Araciel*, *Araduéniga*, *Arabejo*, *Arabayona*, Cp. també el nom d'*Aragón*, *Aragoncillo*, *Aragónza*, *Aragosa*, *Aragüés*, *Aragunde*, etc.¹

AEST, riu del Bergadà. El seu nom surt en un antic document: «in flumen *Ahestes*».²

ARCA, riu del comtat de Besalú, que surt en un document del segle X sota la forma *Archa*.³

ALGAMA, riu de la prov. de Girona que desemboca a La Muga: «torrentem quod dicunt *Algama*», any 913.⁴ Cp. *Algameca*, nom de dues cales de la illeta de Tarrasa, a l'oest de Cartagena; *Algamitas*, lloc de prov. de Sevilla, riu afluent del Guadalquivir i nom d'una gran penya a 5 qm. de Sevilla.

BESÓS. Aquest riu, que desemboca al mar al nord-est de Bar-

celona, portava en l'antiguitat el mateix nom de l'actual Badalona, per on passa. *Baetulo* és, efectivament, el nom que li dona Mela (2, 90). Hem de creure, doncs, que en el nom actual *Besòs*, tenim un derivat de l'arrel *bet-* de l'antic *Baetulo*, a la qual s'és afegit el sufix romànic *-osu*, havent també sofert l'evolució de la *t* (*d*) intervocàlica a *s*, fenomen no desconegut del tot en català, com ho mostren certes paraules isolades, com *Rosas*, *ausir* (de RODON, AUDIRE), i *es-pasa*, *llampresa* (de SPATHA, LAMPRETA). No obstant l'abundor de noms de lloc en tota la península, que tenen el radical *bes-*, fa sospitar que el nom del *Besòs* no tingui res que veure amb *Baetulo*. Cp. a Catalunya *Besalú*, *Besan* i *Besora*, *Besande* (prov. de Lleó), *Besaña* (prov. de La Corunya), *Besaya* (riu de la prov. de Santander), *Besedo* (prov. d'Oviedo), *Beseiro* (prov. de Pontevedra), *Besejos* (prov. de Pontevedra), *Beseño* (prov. de La Corunya), *Besians* (prov. d'Ozca). En Balari⁵ proposa una etimologia fantàstica de *Besòs*, fonamentant-se, segons ell acostuma, en les formes amb què surt el nom en els antics docu-

1. La presència tan freqüent del nom *Ara* en la toponímia hispànica ens fa dubtar de l'etimologia, fins avui corrent, que s'ha donat a *Zaragoza* (*Cæsar Augusta*). ¿No es tractaria d'un *Aragoza* (cp. *Aragosa* esmentat més amunt) amb l'article *ipse* aglutinat?

2. Montsalvatje, XI, 184.

3. Id., id., 257.

4. Id., IV, 44.

5. *Op. cit.*, 125.

ments. *Bisoccium*, *Bisocium* i *Bisaucium*, formes que apareixen en documents dels segles X i XI, li suggereixen l'etimologia *Bis Saucia* (*Saucia*, en el Ducange, és una forma alterada de *SALICE*), a la qual fa significar «dues salzeredes», relacionant aquest significat amb les salzeredes que diu que hi ha a les dues vores del riu. No sabriem acceptar una etimologia basada en tan migrat fonament i en una traducció tan arbitrària com la que es dóna a l'estranya i bàrbara expressió *Bis Saucia*.

BIANYA, riu que consta en antics documents: «in rio quae dicunt de *Bianna*», 858; «rio que dicunt *Bianna*», 1100,¹ i que dóna nom a l'actual vall de Bianya, a la prov. de Girona.² Cp. *Viana*, nom de diversos pobles de les prov. de Navarra, Guadalajara, Sòria, Orense, Lugo, Valladolid i Portugal; *Viaño* (prov. de Santander); *Viaña* (prov. de Santander i Lugo); *Viañes* (província de Biscaia).

BORROR, afluent del Fluvià que consta en antics documents: «in rio qui dicunt *Borrora*», segle X.³

CETA, riu de la prov. d'Alacant. El nom d'aquest riu sembla

relacionat amb els noms del *Tet*, *Tec*, *Ter* (ant. *Tezer*), *Set*, *Ser* (ant. *Seser*), que constitueixen una família caracteritzada per la presència de la síl·laba *es*. Vegi's més avall l'article sobre el nom *SER*.

CLODIANUS. V. FLUVIÀ, p. 28.

EBRE, l'antic *IBERUS*, *HIBERUS* o *HIBERUM*.⁴ Farem observar que aquest nom està segurament en estreta relació amb el nom basc *ibaya* 'riu',⁵ i que trobem representat a Catalunya pel nom *Ibars*, poble a la vora del Noguera-Ribagorçana, i per la paraula *Ibonets*, nom que donen als estanys dels vessants septentrionals de les Ma-leïdes.⁶

ESERA, riu del Ribagorça. Vegi's ço que diem més avall sobre el *SER*.

ESTERRI, potser el nom antic del Noguera-Pallaresa, que passa pel poble actual d'aquest nom, com sembla deduir-se d'un doc. de l'any 844 en què consta un «fluvium *Sterriam*».⁷ i d'un altre de 880 («fluvium *Sterria*»). És, indubtablement, un nom èuscar.

GAVARRA, riu de l'alt Urgell, tributari del Segre.

GAVARRESA, riera del Lluçanès que desemboca al Llobregat. Aquest i l'anterior tenen as-

1. Monsalvatje, XI, 112 i IV, 22.

2. Els límits de la vall es troben assenyalats en Monsalvatje, x, 259.

3. Monsalvatje, XI, 247.

4. La indicació dels passatges dels textos grecs i llatins que esmenten l'Ebre es troba en Othmer, 337, nota 6. V. Bibliografia.

5. En el glossari de Lucio Marineo Sículo de 1522, esmentat per Menéndez Pidal, *Introducción al estudio de la fonética vasca*. Rev. Fil. española, 1920, 23.

6. *Bull. Centre Excurs.*, 1916, 267.

7. Monsalvatje, XI, 104.

pecte de venir de l'èuscar, com ho sembla indicar el suf. *arra*, adverbí de lloc que significa procedència o veinatge. Cp. *Gavà* (prov. de Barcelona); *Gavardà* (prov. de València); *Gavarrós* (prov. de Barcelona); *Gavàs* (prov. d'Osca); *Gaver* (prov. de Lleida); *Gavés* (íd.); *Gavin* (prov. d'Osca); *Gaviria* (prov. de Guipúscoa).

GES, riu prop de Sant Pere de Torelló. Cp. *Gesa* (prop de Viella, Aran).

GISTAU, riu afluent del Cinca. El seu nom surt en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell: «pago *Gestabiensis*».¹ Cp. *Gestál* (4 pobles de la prov. de La Corunya); *Gestalbello* (prov. de Lugo); *Gesta* (prov. de La Corunya); *Gestaltar* (prov. de València); *Gesteira* (diferents pobles de Galícia); *Gesteiro* (muntanya de la prov. de Pontevedra); *Gestelas* (prov. de Lugo); *Gestós* (prov. de íd.); *Gestosa* (prov. d'Orense); *Gestosel* (provincia d'Oviedo).

GURRI, riuet que passa prop de Vic. Ve de l'èuscar *gorri* 'roig'?

ISÀBENA, riu del Ribagorça. Vegi's ço que diem més avall sobre el nom SER.

LAVANSA, «riu molt copiós que llança ses aigües blanques i es-

cumejants al Segre».² El nom consta en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell: «ualle *Labancia*».³ Té res que veure amb el radical èuscar *laban*, 'llisquívol, suau, mans'?

LLIERCA, riu que desemboca al Fluvià a Palau de Montagut. Tenim en els antics documents les següents formes d'aquest nom: *Liercha*, 972,⁴ *Lidercha*, 1017,⁵ *Lizerca*, 937 i 978,⁶. Notem la coincidència amb el basc *lizar*, 'freixe' amb el sufix *-ca* de sentit col·lectiu, de què en resultaria el mateix significat del mot català *Freixeneda*, *Freixinet*, 'lloc de freixes'.

LORIA, torrent que desemboca a la Balira.⁷

MUGA (LA —), riu de l'Empordà que desemboca per Castelló d'Empúries; anomenat ALBA per Plini (3, 22) i ANYSTUS per Avien (*Or. mar.*, v. 547).⁸ És un dels noms de més clara i evident etimologia basca. *Muga* en basc significa 'frontera.' ¿És que assenyalava, en temps pre-romans, la frontera entre dos o més pobles? En Sanpere i Miquel, en sa *Toponomàstica catalana*,⁹ s'inclina a veure-hi la frontera dels ligurs, apoiant-se en un text del Pseudo-Scylax que diu: «Ligurium ab Emporio usque

1. *Estudis romànics*, II, 107.
2. *Bull. Centre Excurs.*, 1918, 8.
3. *Estudis romànics*, II, 105.
4. *Monsalvatje*, XI, 226.
5. *Id.*, II, 256.
6. *Id.*, XI, 166, i II, 212.
7. *Bull. Centre Excurs.*, 1916, 17.
8. *Othmer*, 327.
9. *Citat per Monsalvatje*, X, 269.

ad Rhodanun fluvium.»¹ Deixem tan interessant qüestió al judici dels historiadors.

NOGUERA. Dels rius d'aquest nom en tractem en una altra part del nostre treball. L'etimologia aparent sembla NUCARIA, de NUCE. Però ens fa suspecta aquesta etimologia la presència del nom de lloc *Cas-iellar de Nuc* vora les fonts del Llobregat (que en un doc. de l'any 1010 surt sota el nom de *Castellare de Nuce*²) i *No-hedes*, nom d'un conegut estany, que semblen indicar una procedència distinta. En l'*Atlas of ancient & classical Geography* publicat per la *Everyman's Library*, en el mapa corresponent a l'Espanya romana, figura aquest riu amb el nom de NUCARIA. Creiem que es tracta d'una fantasia, al menys d'una notícia sense fonament, perquè ni Hübner en els *Monumenta linguae ibericae*, ni Schulten en el *Hispania* fan constar aquest NUCARIA entre els rius de l'època romana.

SAMBROCA. Un riu al sud d'Empòrion, que no pot ésser altre que el Ter, és així anomenat per Ptolomeu (II, 6, 19). Amb aquest nom coincideix el de SAMBUCA, que surt en un docu-

ment de 881,³ situat en el territori de Besalú, prop de Masanet i Corsabell: «in rivo *Sambuce*». Com que en documents del mateix segle IX surt el Ter amb els noms de *Teder*, *Tezer*, etc. (V. article sobre el TER més avall), hem de concloure que l'antic *Sambroca*, en forma posterior *Sambuca*, no devia ésser el Ter, sinó un altre riu, potser algun dels seus afluents.

ORLINA, riu de l'Empordà, tributari de la Muga. No l'hem trobat en cap document antic, ni pot tenir referència a cap dels rius coneguts dels romans.

SER, riu de la prov. de Girona. Creiem que aquest nom és el mateix que el del *Ter*. De documents antics («in rivulo qui dicunt *Sesarion*», 978⁴) podem deduir que el seu nom primitiu era *Seser*. Tenim, doncs, el parallelisme *Tezer*⁵ : *Seser*, en què trobem el tema *ez* precedit de *s-* i de *t-*. En el primer cas es tracta segurament de l'article procedent de IPSU; en el segon, d'aquell curiós prefix *t'* o *ta* (segons sembla, es tracta de l'article *be-reber*) que tantes vegades compareix en la toponímia de la

1. *Geographi graeci minores*, I. El text del Pseudo-Scylax adduït per En Sanpere no permet deduir una frontera tan precisa, perquè, si bé assenyalava Empòrion com a frontera entre els ibers i els ligurs, diu a continuació que d'Empòrion fins al Roine viuen els ligurs barrejats amb els ibers. *Αἰγυῖες καὶ Ἰβηρῆες μίγνυταις* (V. Schulten, *Hispania*, 81).

2. Mas, IV, 222.

3. Monsalvatje, IV, 108.

4. Id., II, 215. En un document de 1096 ja surt amb el nom actual *Ser*. Id. XI, 360.

5. V. més avall article sobre *Ter*.

península ibèrica¹ (i que ja trobem en el nom pre-romà de TICIS). D'aquests *sez-* i *tez-* amb el sufix *-ARIU* (> *-er*) surten els *Sezer* i *Tezer* dels antics documents. Aquest *ezer* hipotètic resultaria confirmat pel nom del riu *Esera*, en el Ribagorça.

Hi ha en els rius de Catalunya un grup de noms que semblen pertànyer a una mateixa família: *Ter*, *Tet*, *Tec*, d'una banda, i *Ser*, *Set*, *Ceta*, d'una altra. Tenim documentades les antigues formes *Tezer* i *Se-ser*. Això pot fer-nos suposar que les altres formes modernes *Tet*, *Tec*, *Set*, *Ceta*, surten d'uns primitius **Tezet*, **Tezech*, **Sezet*, **Cezeta*. Així tindríem en tots aquests noms el tema *es*, que designaria el

nom genèric de riu (l'indogermànic *isaros* 'ràpid?'), que s'aplica a gran nombre de rius. Si afegim a aquells sis noms dels rius abans esmentats els de l'*Esera*, *Isàbena*, *Isola* o *Isuela* (el riu que passa per Osca) *Isil*, *Isabarre*, pobles a la vora del Noguera-Pallaresa, i *Isòbol*, tindrem en el domini lingüístic català un nombrós grup de noms de rius i noms fluvials que porten el tema *es*, *is*, com a designació genèrica de riu, amb diferents sufixos, i en alguns d'aquests noms l'aglutinació de l'article IPSE (*Ser*, *Set*, *Ceta*) o del prefix *Ta* (*Ter*, *Tec*, *Tet*). La forma primitiva més pura fóra així la conservada en el nom de l'*Esera* (Cp. el riu *Iser*).

1. V. Schulten, *Die Keltiberer und ihre Krieg mit Rom.*, 38. Schulten posa aquests exemples de l'aglutinació de l'article *ta* a noms de lloc: *Tacape*, *Gabes*; *Tabarka*, *Barka*; *Tarraco*, *Arragona*; *Tillibarris*, *Iliberris*, etc.

A aquesta llista afegirem una sèrie de noms presos de l'actual geografia de la península ibèrica:

Boada, poble de Catalunya; *Taboada*, pobles de les prov. de Lugo i Pontevedra; *Taboadela*, poble de la prov. d'Orense.

Salamanca, ciutat d'Espanya; *Talamanca*, poble de la prov. de Barcelona.

Alava, prov. Vasques; *Talavera*, poble de la prov. de Lleida, i de les de Toledo, Badajoz i Càceres.

Ibi i *Tibi* pobles de la prov. d'Alacant, situats a la mateixa conca. Hi ha el refrany «Primer és Ibi que Tibi», al·lusió a la situació geogràfica dels dos pobles i significant que primer és l'obligació que la devoció (V. J. Martí Gadea, *Diccionario general valenciano castellano*, València, 1891). Segons Martí Gadea, *Ibi* era nomenat *Iber* en l'època romana.

Olite, Toledo.

Tivissa, poble de la prov. de Tarragona; *Eivissa*, illa de les Balears.

Murcia, *Aiguamúrcia*, poble de la prov. de Tarragona; *Torre Tamúrcia*, poble de la prov. de Lleida.

Onyar, riu de la prov. de Girona; *Tonyà*, poble de la mateixa prov.

Aleixar, poble de la prov. de Tarragona; *Taleixà*, poble de la prov. de Girona, i nom d'una muntanya pirenenca prop de Bassegoda.

Siurana, poble de la prov. de Tarragona; *Tiurana*, poble de la prov. de Lleida.

Santa Maria d'*Oló*, poble de la prov. de Barcelona; Sant Salvador de *Toló*, poble de la prov. de Lleida.

SET, riu que corre per la comarca de les Garrigues. Aquest nom, comparat amb el del riu *Tet*, ens ofereix el mateix paralelisme que hem vist entre *Ser* i *Ter*, i ens porta a admetre la forma hipotètica *Seset*.

SEGRE, riu tributari de l'Ebre. Aquest riu és esmentat, sota el nom de SICORIS, per Cèsar, en el *Bellum Civile* (I, 48) i en el mapa més antic d'Espanya, que data del segle VIII.¹

SIÓ, riu de la Segarra. Comparaix en un doc. de 1033 : «in rivo *Cione*».²

SUBI. Aquest riu, citat per Plini,³ és el Francolí segons Othmer,⁴ i el Gayà segons Schulten,⁵ el qual afegeix que era anomenat així, sens dubte, per la veïna Subur.

TEC, riu del Rosselló. Trobem el seu nom sota la forma *Tecum* en un document de 870.⁶

TET, riu del Conflent. Apareix amb el nom *Tedo* en un document de 957 :⁷ «In flumine *Tedo*». V. ço que hem dit en l'article sobre SER.

TER. Aquest riu, un dels més

importants de Catalunya, porta en temps dels romans els noms següents : TICIS,⁸ TICER,⁹ SAMBROCA.¹⁰ La forma *Tichis*, que esmenta en F. Carreras Candi,¹¹ i que identifica erradament amb La Muga, no l'hem vista usada per cap dels antics geògrafs. Les més antigues formes romàniques d'aquest nom són les següents: *Teder*,¹² *Tezere*, *Tezero* (833), *Taceram* (844); *Tedzere* (869); *Tether* (922); *Teizer* (960).¹³ V. en l'article sobre SER ço que hem dit sobre aquest nom.

TERRI, un afluent del Ter. En aquest nom hi havem de veure el mateix nom del *Ter* alterat per un sufix de significació desconeguda, segurament preromà.

TICIS, TICER. V. TER.

TULCIS, riu de Catalunya en temps dels romans,¹⁴ que Othmer identifica amb el Gayà¹⁵ i Schulten amb el Francolí.¹⁶

UDIVA o UDUBA, riu del territori dels Ilercaons, o sia del sud de la prov. de Tarragona. Porten aquesta notícia Oth-

1. Schulten, *Hispania*, 24, 47.

2. *Estudis romànics*, II, 94.

3. 3, 21.

4. *Op. cit.*, 335.

5. *Id.*, 49.

6. Monsalvatje, IV, 232.

7. *Id.*, XI, 184.

8. Mela, 2, 89.

9. Plini, 3, 22.

10. Ptolomeu, II, 6, 19.

11. *Geografia de Catalunya*, I, 815.

12. Balari, 129.

13. Monsalvatje, XI, 99, *passim*.

14. Mela, II, 90.

15. *Op. cit.*, 335.

16. *Id.*, 49.

mer¹ i Carreras Candi.² Hübner i Schulthen no l'esmenten. UR, tributari del Segre. Cp. el basc *ur*.

URBIÓ. En una donació d'alous situats entre Flassà i Mollet, de l'any 869, surt la forma llatinitzada d'aquest riu : «super fluvio *Urbione*».³

II. NOMS REFERENTS A LA FORMA, LA GRANDÀRIA, SITUACIÓ, ETC.

CURVU : riu *Corb*.

ANGUSTU : I, el *Congost*, en el Vallès, nom també de la comarca per on passa. En aquest nom tenim el resultat de l'encreuament de CONCHA amb ANGUSTU. També porta el nom de *Congost* una regió catalana. 2, riu *Angost*, a la Cerdanya. 3, *Angostirina*, riu de la Cerdanya.

AMPLUM : riu *Ample*, afluent del Tec.

FORATUM : riu *Foradada*, en el Ripollès. Amb aquest mateix nom és designat en un document llatí de 937.⁴

FURCA : riu *Forcall*, a la prov. de Castelló.

MAJORE : riu *Major* al Rosselló i a la Plana de Vic. Apareix en un document de 947: «in ipso rio *Majore*».⁵

MEDIUM : riu *Metge*, al Bergadà, tributari del Llobregat. Aquest nom representaria una variant en l'evolució de MEDIU dintre el domini català, que es podria explicar admetent la diptongació primitiva de *ē* davant palatal, com en el pro-

vençal (*mieg*). El primitiu català **mieg*, **miege* hauria tingut així una doble evolució: *metge* per assimilació i *mig* per palatalització de *e*, causada per la influència recíproca de les dues palatals que la volten.

SALIENTEM, p. pres. de SALIRE: saltar. Aquesta designació ha donat el cat. *Sallent*, nom de la vila de Catalunya a la vora del riu Llobregat i d'un riu de la prov. de València. També porta aquest nom una vila de la prov. d'Osca, a les muntanyes de Jaca. Tenim documentat aquest nom en un text del segle XI, on surt amb el nom *Saliente*.⁶ Cp. l'antic català *sàller*, sortir, que encara és viu al Conflent (Dic. Aguiló).

*SERPES (per SERPENS) : riu *Serpis*, a la prov. de València.

TORTUM : I, riu *Tort*, al Ribagorça, tributari del Noguera Ribagorçana. 2, *Tort*, tributari del Llobregat. 3, *TORTARIAM : riu *Tordera*, que desemboca a la costa de Llevant. És el riu que els romans conei-

1. *Op. cit.*, 340.

2. *Id.*, I, 814.

3. Monsalvatje, XI, 121.

4. *Id.*, *id.*, 166.

5. *Id.*, IV, 229.

6. Balari, 137.

xien amb el nom ARNUM.¹
Surt amb la forma *Tordaria* en documents dels anys 878, 1045:

«in rivo *Tordarie.*»² 4, *TOR-
TELLUM : riu *Tordell*, al Pla de
Bages, tributari del Cardoner.

III. NOMS REFERENTS AL SOROLL

*MUGENTEM (per MUGIENTEM):
riu *Mogent*, al Vallès. És cu-
riosa la forma *Modente* amb què
surt el nom d'aquest riu en un
document de l'any 1108.³

*RUGENTEM (per RUGIENTEM) : 1,
riu *Brugent*, tributari del Fran-
colí, i un altre del mateix nom
tributari del Ter. En aquest
nom tenim l'encreuament de
RUGIRE i BRAMARE, que també

ha donat el fr. *bruir* i altres for-
mes dialectals romàniques. El
tributari del Francolí és també
conegut amb el nom *Brunzent*,
on tenim una pertorbació fon-
ètica causada per *brunzir*. 2,
riu *Bugent*, tributari del Ter,
en el qual veiem una transfor-
mació fonètica de *brugent* cau-
sada per *mugent*, potser a tra-
vés de **burgent*.

IV. NOMS REFERENTS AL COLOR

ARGENTEUM : riera d'*Argensola*,
que prové de les serres de Vi-
ver i Serrateix.⁴

ARGENTUM : *Argentona*, nom de
poble i del riu que hi passa. El
nom està documentat, l'any
878, en la mateixa forma ac-
tual : «juxta rivo *Argentona.*»⁵

CACARE : *Caganell*. Porten aquest
nom una riera que desemboca
al Ter, més avall de Ripoll; un
torrent a Mollet del Vallès; un
antic estany de Barcelona.
En Balari⁶ pretén que aquest
nom deriva de CACCABUS, 'cas-

sola', 'paella'; etimologia que
tant la fonètica com la semàn-
tica obliguen a rebutjar. L'e-
timologia CACARE és indubta-
ble, i l'acaben de confirmar els
nombrosos representants que
en els noms dels rius té el llatí
MERDA (V. més avall). La
brutícia de les aigües d'un riu
suscita espontàniament, en la
llengua popular, denomina-
cions d'aquesta espècie.

*FUSCIDUS : *Foix*, riu del Pene-
dès. En el REW., no consta
*FUSCIDUS. Aquesta forma

1. Othmer, 333.

2. Mas, I, 93; v, 22.

3. Id., v, 129.

4. *Argenteus fluvius*, *argenteus amnis*, era el nom d'un riu de l'antiga Itàlia.

5. Mas, I, 93.

6. *Op. cit.*, 160.

hauria sortit de FUSCUS, com MUSCIDUS 'molsós' va sortir de MUSCUS 'molsa'.

RUBRICATUM (de RUBRUM, 'roig'): *Llobregat*. Aquest nom fou posat pels romans, i consta en alguns textos de geògrafs grecs i llatins.¹ Ja en textos antics llatins surten les formes LUBRICATUM i LAUBRICATUM.² En un document de 986 surt la forma *lubergado*,³ i en un altre de l'any 1000, *lubrigato*.⁴ Les formes amb *l-* procedents de LUBRICATUM han nascut de l'encreuament de RUBRICATUM amb LUBRICUM, que en llatí significava 'lliscant, mòbil, ràpid', i s'aplicava als rius (*lubricus amnis*, usa Horaci significant un riu de ràpid corrent).

RUBRICA : *Llobrega*, nom d'un torrent que passa a tres quarts de Riells,⁵ i d'una vall. Encreuament de RUBRICA amb LUBRICA.

*RUBRICOSUM : *Llobregós*, riu que desemboca al Segre, a Pons; nom sortit d'un encreuament de *RUBRICOSUM amb LUBRICUM. Una forma curiosa és *Riubregós* (Castellfullit de —), on tenim *RUBRICOSUM amb la substitució de la inicial *ru-* per *riu-*, deguda a una etimologia popular.

*LUCIANUM (de LUCE, 'lúcid, brillant') : *Llussà*, poble, i comarca del *Llussanès*.

MERDA : *Merdàs*, riu tributari del Fresser; *Merdança*, riera que passava per Barcelona a l'Edat mitjana; *Merdançar*, riu tributari del Ser; *Merdançol*, riu que neix a les rieres de Viladà i Borredà; *Merdans* riu tributari de l'Orlina. *Merder*, riu que passa per Vic, on per eufemisme solen anomenar-lo *Meder*. En Balari⁶ porta documents en què surten diverses formes (*merdario*, *meritario*, *merdanciano*, *merdancio*, etc.) llatinitzades d'aquests noms. Hem d'afegir a aquests la forma *Merdecano* (*Merdecano*?), riu del terme de Sant Cugat, que apareix en un document de l'any 1035.⁷ En Balari es resisteix a l'evident etimologia que aquí donem a tots aquests noms, i els fa derivar de MERUS (*MÉRITUS, *MERITARIUS, etc.), que significa 'pur', justament tot el contrari de la significació de la nostra etimologia. En tot cas s'hauria de consultar els habitants de les localitats per on passen aquests rius perquè ens diguessin si són nets o bruts, i llur testimoni tindria més valor que els estudis etimològics que poden fer-se sobre aquests noms. Interinament, però, creiem poc versemblant l'etimologia proposada per En Balari. A part que el derivat

1. Mela, 2, 90; Plini, 3, 21; Ptolomeu (que el posa erradament al nord de Barcelona) 11, 6, 18. V. Schulten, 49; Othmer, 333.

2. Othmer, 333.

3. Mas, iv, 107.

4. Id., id., 184.

5. *Diccionari Aguiló*.

6. *Op. cit.*, 119-121.

7. Mas, v, 34.

*MÉRITUS de MERUS ni existeix en llatí, ni pot explicar-se satisfactòriament, l'etimologia que proposem té l'aventatge d'explicar totes les formes. Recordarem l'etimologia semblant que ens dona el nom del riu *Caganell*, que ve a corroborar la que proposem per a aquesta família de noms. Els perills que té el fixar-se massa en les formes que surten en els documents del baix llatí són ben patents en aquest cas. El fet de sortir *meritario* al costat de *merdario* demostra la poca i sempre relativa valor que tenim de donar, en les recerques etimològiques, a aquestes capricioses llatinitzacions dels mots vulgars en què s'entretenien els bàrbars escribes de l'alta Edat mitjana. Al capdavall hem de convenir que les formes més acostades als mots llatins d'origen són les que viuen actualment en llavis del poble.

*MERITUS : *Meritxell*, un dels braços de la Balira. La forma llatina hipotètica podria ésser

un diminutiu de *merus* 'pur' (*merae nudae*, trobem en Ovidi). En aquest cas podria trobar aplicació l'etimologia erradament atribuïda per En Balari a la família de noms estudiada en l'apartat anterior.

MERULUS, de MERUS, pur : *Merlés* (*MERULENSIS), riu tributari del Llobregat que dona nom a una comarca catalana. Aquest nom surt en la Consagració de la Seu d'Urgell.¹ Cal fer notar que MERULA és un riu de l'antiga Itàlia.² Prop del riu Merlés hi ha el poble de *Merola* (també figura en la Consagració de la Seu d'Urgell),³ que pot ésser un altre diminutiu de MERUS.

NIGRUM : *Nere*, riu que neix a l'estany del mateix nom, a la Vall d'Aran.

RUBEUM. En documents dels anys 985, 986, trobem *orio rubeo*,⁴ i en un de 1057 *orio rubio*,⁵ que sembla que haurien de respondre a un riu 'roig'.

VIRIDEM : *Rivert* (RIVUS VIRIDIS), riu de la Conca de Tremp i nom d'una font i d'un poble.

V. NOMS REFERENTS A DIVERSOS ACCIDENTS

BUXUM : *Boix*, riu del baix Urgell, tributari del Segre.

CANNA : riu de *Canyelles*, en el Penedès.

FENUCULU : *Fonollosa*, riu, tributari del Cardoner, en el Pla de Bages.

ILICETUM (bosc d'alzines o au-

1. *Loc. cit.*, 106.

2. Daveluy Quicherat, *op. cit.*

3. *Loc. cit.*, 107.

4. Mas, IV, 104.

5. Monsalvatje, V, 34.

lines) : *Olet*, riu del Conflent. Surt en un document de l'any 957¹ : «in rivo *Oleto*».

PIRULA : *Riu de Billes*. En un document de 917 trobem la forma *Birlas*,² que ens posa en presència de PIRULA diminutiu de PIRUM 'pera'. Aquesta etimologia també s'aplica al mot *bitlla*, cast. 'bolo', 'birla', pal per a jugar que es planta a terra i té la forma d'una pera. L'explicació etimològica que donem al nom *Riu de Billes* té aplicació a *Riu de Peres*? O es que en aquets cas es tracta de PETRA?

ARENARIUM. En un document

de 952 trobem : «et de circi si cut discurrit alveus *arnaria*».³ El riu *Arnera* és tributari del Manol.

*ARENIUM, forma que es troba en documents molt antics⁴ : *areny*, abundant en la toponímia catalana i que entra en la formació en el nom *Bastareny*, riu tributari del Llobregat.

CAMPUS : *Campells*, riu del Conflent.

CAPRA : riu de *Cabrils*, en el Conflent.

ROCCA (origen desconegut) : *Roca*, riu de la Conca de Tremp.

SABURRA : *Sahorra*, riu del Conflent. Cp. cast. *Zahorra*.

VI. NOMS D'ORIGEN ARÀBIC

VINALOP, prov. d'Alacant.

CENIA, tributari de l'Ebre.

GUADALEST, riu de la província d'Alacant.

BENISSA, riu de la prov. de València.

GUADALAVIAR o riu Túria.

VII. NOMS DOCUMENTATS D'ORIGEN DESCONEGUT O DE LES LOCALITATS PER ON PASSA EL RIU

AGEMALO : afluent del Fluvià : «in rio que dicitur *Agemalo*», any 978.⁵

AGINNUM : riu que passa per Sant Aniol : «super fluvium *Aginum*» (en el comtat de Besalú) any 872.⁶

BUÏGA, prop de Banyoles : «in rio quem dicunt *Budiga*», any 1027.⁷ Aquest nom, que també es troba en els dialectes del sud de França, significat 'erm', 'goret', sembla d'origen cèltic.⁸

1. Monsalvatje, XI, 184.

2. Mas, IV, 29.

3. Monsalvatje, XI, 179.

4. Balari, 130, 131. ARENIUM és el nom d'una vila de la Itàlia romana.

5. Monsalvatje, II, 211.

6. Id., IV, 232, 3.

7. Id., XI, 271.

8. REW, 1184.

- CACER, prop de Besalú : «flumine de *Cacer*», any 977.¹
- CAPELLADA, a la comarca de Besalú : «in ipsa aqua que dicunt *Capelada*», segle XI.²
- FERRERA, riu del Pallars, tributari del Noguera-Pallaresa, que consta en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell.³ És referent a aquest, un riu *Ferrario* («rivo *Ferrario*») que surt en un document de 878?⁴
- GANGANEL : «torrentem quem vocant *Ganganel*», any 977.⁵
- CURCABEL : riu, en l'acte de Consagració de Sant Pere d'Albanya.⁶
- LANDARENSIS : «rio *landarensis*», segle X.⁷ El nom correspon a l'actual *Llanàs*, poble del partit de Puigcerdà.⁸
- OSOR : passa pel poble d'aquest nom : «et in alio loco qui vocatur *Auzor...*», Privilegi a la Mare de Déu d'Amer, 860.⁹ Cp. la forma d'*Assor*, avui *Sorre*¹⁰ en l'acte de Consagració de la Seu d'Urgell.
- PINYA, en el Bergadà, vall de Merlés : «in rivo *Pigna*», 957.¹¹
- SCACARI, nom d'un riu prop de Sant Llorenç de la Muga, en un document de 972.¹²
- TENES, en el Vallès : «*Tenense*», 1063;¹³ «in rivo *Tenesi*», 878.¹⁴
- VALLÈS : «alveo *Vallense*», 984.¹⁵
- VALLFOGONA, prop de Sant Joan de les Abadesses : «in rivo *Valle faecunda*», 961.¹⁶
- VALLEGELANO : «in ipso rivulo quem dicunt *Vallegelano*». ¹⁷
- BERREGAR, torrent prop de Beuda, 1075.¹⁸
- CASOLIS, torrent entre Palera i Capellada : «*torrenculum Casolis*», 1075.¹⁹

VIII. NOMS DERIVATS DE «AQUA»

AQUA : *Aigua de Vall* : riu a la comarca de Solsona. *Aigua de*

Valls : riu que passa per Gòsol, poble del bisbat d'Urgell.

1. Monsalvatje, XI, 226.
2. Id., id., 291.
3. *Loc. cit.*, 107.
4. Monsalvatje, XI, 41.
5. Id., II, 206.
6. Id., X, 169.
7. Id., XI, 211.
8. Id., X, 197.
9. Id., XI, 116.
10. *Loc. cit.*, 107.
11. Monsalvatje, XI, 184.
12. Id., id., 211.
13. Mas, V, 47.
14. Id., I, 93.
15. Id., IV, 96.
16. Monsalvatje, XI, 198.
17. Id., II, 246.
18. Id., X, 140.
19. Id., id., 160.

- Dues-aigües*, poble a la vora de la riera de Riudecanyes. *Aigües*, riera i poble de la província d'Alacant.
- AQUA ALBA : *Gualba*, poble del Montseny. Deu segurament aquest nom al salt d'aigua. Consta en documents dels segles X i XI.¹ Ultra els documents que aporta En Balari, n'esmentarem altres dos : «*agua alba*», 984.² «*agua alba*», 1045.³
- AQUIS ALBIS : Sant Esteve de *Guialbes*, poblet de la prov. de Girona.
- AQUA ALTA : *Gualta*, poble de la prov. de Girona, a la vora del Ter; *Gualda*, caseriu del terme de Lleida; *Gualter*, poble de la prov. de Lleida.
- IN AQUIS : *Nas*, poble del partit judicial de la Seu d'Urgell.
- DE AQUIS : *Das*, poble de la Cerdanya; *Dachs*, llinatge.
- IPSIS AQUIS : *Sas*, poble del partit judicial de Tremp; *Sax*, a la vora de l'estany d'Elda, regne de València. Per aquests noms i els tres precedents cp. *Aix* < AQUIS.⁴
- AQUA BELLA, lloc situat a Santa Bàrbara, districte d'Oix, província de Girona, que surt en documents antics : «*Aqua bella*», 1017;⁵ «*Aquabella*», 1100.⁶
- BONA AQUA : *Bonaigua*, riu que desemboca al Noguera-Pallaresa, prop de València d'Aneu.
- AQUA FRIGIDA : *Aiguafreda*, poble a la vora del riu Congost.
- AQUA LATA : 1, *Igualada*, vila de prov. de Barcelona, a la vora de l'Anoia. Surt en documents molt antics.⁷ 2, *Anglada*, llinatge que podria venir del locatiu precedit de *in* (IN AQUA LATA > **naglada* > **nanglada* > *anglada*).⁸
- INTER AMBAS AQUAS : *Tramaygues* i *Tremaygues*, llinatges (Dic. Aguiló).
- IN AQUIS LEVIBUS : *Anglès*, poble a la vora del Ter (> **naglès* > **nanglès* > *anglès*); cas paral·lel fonèticament a l'anterior *Anglada*. Cp. el nom del poble francès *Eygliers*, procedent de AQUISLEVIS.⁹ En el cas de *Anglès* tenim l'afegidura de la preposició *in*, si no es tracta d'una *n* epentètica. Aquest nom surt en la mateixa forma actual en documents dels segles IX i X : «in loco qui dicitur vallis *Anglesis*», 860;¹⁰ en forma d'*Anglès* figura en un document de 949.¹¹ *Anglesola*, diminutiu d'*Anglès*.

1. Balari, 141.

2. Mas, IV, 98.

3. Id., v, 20.

4. Meyer-Lübke, *Einführung*, 235.

5. Monsalvatje, x, 131.

6. Id., xi, 112.

7. Balari, 149.

8. Podria tractar-se de la inserció de *n*, freqüent en la fonètica de les llengües romàniques. Cp. Meyer-Lübke, *Einf.*, 233. Sobre el locatiu aplicat a noms de lloc, cp. id., id., 234, 235.9. Meyer-Lübke, *Einf.*, 235.

10. Monsalvatje, xi, 116.

11. Id., id., 172.

IN AQUA LEVI : *Manlleu*, a la vora del Ter. L'evolució fonètica seria **naglleu* > **nalleu* > **nalleu* > *manlleu*.

AQUAE MERAЕ : *Amer*, poble i riu de la prov. de Girona. Surt en documents del IX i X, en la mateixa o semblant forma actual : «*fluvium Amera*», 844;¹ «*fluvium que dicitur Ameira*, 949,² on tenim una curiosa diptongació de *é*.

AQUAE MERACULAE, això és, com AQUAE MERAЕ, 'aigües pures':³ *Guimerà*, poble de la prov. de Lleida, a la vora del riu Corb. L'evolució fonètica seria : *Guimeral* > *guimerai* > *guimerà*, si no és preferible partir del derivat *MERANUS.

AQUA MURCIDA, això és, 'aigua peresosa, corrent lenta'⁴ : *Aiguamúrcia*, poble de la província de Tarragona, a la vora del riu Gaià. ¿Ha de veure res amb el nom de la ciutat de *Múrcia* i amb la forma *Tamúrcia* (*Masos de Tamúrcia*, *Torre de Tamúrcia*)?

AQUA NIGRA : *Aiguanegra*, poble del partit d'Olot; *Llanera*, riu que passa prop de Torà, tributari del Llobregós, on té lloc l'aglutinació de l'article ILLA.

AQUAE NIGRAE : *Coaner*, riuet i

poblet del partit judicial de Manresa.

AQUA ORIGINALIS : *Gornal* (?), poble del partit de Vilanova, prov. de Barcelona. Cp. amb l'etimologia d'*Orense* < AQUAE ORIGINIS.

AQUIS RAPIDIS : *Grats*, riera que desemboca al Merdàs, i muntanya que és partió de les aigües dels rius Fresser i Merdàs.

AQUAE SOLIS : *Gassol*, poble(?), llinatge. Era el sol una divinitat grega i oriental adoptada pels romans a la qual consagren les aigües de fonts i rius. Així veiem *Solis fons*, en Plini,⁵ i *Aqua Solis*, nom de lloc a la Britannia.⁶

AQUA VIVA : *Aiguaviva*, nom d'un poblet de la prov. de Tarragona, i d'un altre de la de Girona.

*AQUACULU : *Gaià*, riu de la província de Tarragona que desemboca prop d'Altafulla, i un poble a la vora del Llobregat, a la confluència d'una riera. El riu Gaià era, segons Othmer, l'antic TULCIS (V. p. 9). Ens inclina a proposar aquesta etimologia la forma *Galla*, que hem vist figurar dos cops en un document de 1010⁷ i que sembla indicar la pronunciació *galá*, i el derivat *aiguall* que consta

1. Monsalvatje, XI, 104.

2. Id., id., 173.

3. Cal fer notar que *merus* fou un mot de gran vitalitat en llatí, aplicat sobretot al vi i a l'aigua, com ho demostren la gran quantitat de derivats: *merace*, *merachus*, *meraculus*, *meraculus* (*meracissimus fons*), *meralis*, *meratus*, *merosus*, *merulator*, *merulentus*.

4. Cp. ptg. *murcho*, galleg *murcio*, REW.

5. Dic. Quicherat, Daveluy.

6. *Atlas antiquus*, Ed. Everymann.

7. Mas, IV, 222.

en el Diccionari Aguiló amb el significat «lugar pantanoso» (text de l'Eximenis), que deriva evidentment de *AQUACULU. El nom *Gallà* o *Gaià* seria, doncs, *aiguall* o *aiguai* amb el sufix -ANUS o -ARE.¹

*AQUALARIA : 1, *La Galera*. Aquest nom abunda a la toponímia de Catalunya. El porten un riu tributari de l'Ebre, una riera que desemboca al Segre, un poble a la vora del Gaià, un poble a la vora del Llobregat, un poble a la vora del riu del mateix nom. El derivat porta aglutinat l'article i hauria d'escriure's : *L'Agalera*, d'on *La Galera*. 2, *Glorianes*, riera dels Pireneus Orientals, poble del bisbat de Perpinyà, a la vora d'una riera. Aquest nom resulta d'afegir a *AQUALARIA el sufix -ANA (**acloriana* > *gloriana*) i de la influència de *glòria* o *clariana*. 3, *Glorieta*, riuet de la prov. de Tarragona que baixa de Montreal i desemboca al Francolí; un poble de la prov. de Lleida; un poble de la de Tarragona; on tindriem *AQUALARIA amb el sufix -eta, amb la mateixa evolució vista en el cas precedent.

AQUALE. D'aquest mot deriven nombroses formes catalanes indicant coses d'aigua, com *aigualada*, *aigualeix*, *aigualejar*,

aigualer, *aigualiment*, *aigualós*, etc.² La forma *aquale* la trobem com a nom d'un corrent d'aigua en un document del segle x³: «in ipso *aquale*».

AQUALIA : nom de lloc en un document de 1011.⁴

*AQUAMINE : *Carme*, riu i poble de la Segarra. Cal explicar la presència de -r-. És coneguda la vitalitat del sufix -amen en les llengües romàniques amb significació col·lectiva. En aquest cas tindriem de partir del cas oblic i no del recte, com en la generalitat dels casos. Cp. *justam*, *eixam*, etc.

*AQUAMINE + *AQUARELLA (o *AQUARICULA) : *Caramella*, riu tributari de l'Ebre.

*AQUARACULU (AQUARIUM o AQUARE + ACULU) : *xaragall*, excavació que fa un corrent d'aigua pels marges. La derivació ofereix una metàtesi i l'aglutinació de l'article *ipse* (*ipsu aquaraculu* > **sagarall* > *xaragall*). Trobem la forma *aragallo*, això és, ja amb la metàtesi acomplerta en un document de 1021.⁵ En Balari⁶ fa venir *aregall*, i *xaragall* d'un mot hipotètic *aregarium* > *aregalium*, que inclou, segons ell, la idea d'obrir solc a la terra, guiant-se segurament pels mots catalans *arec* i *aregar*. Creiem que aquesta explicació

1. Faré notar la particularitat que un dels pobles per on passa el *Gaià* és *Callar* (pron. *Kèllá*). És molt possible que sigui el mateix nom influït pel derivat de *castellanus*, en català *catllà*, o *carlà* o *castellar*.

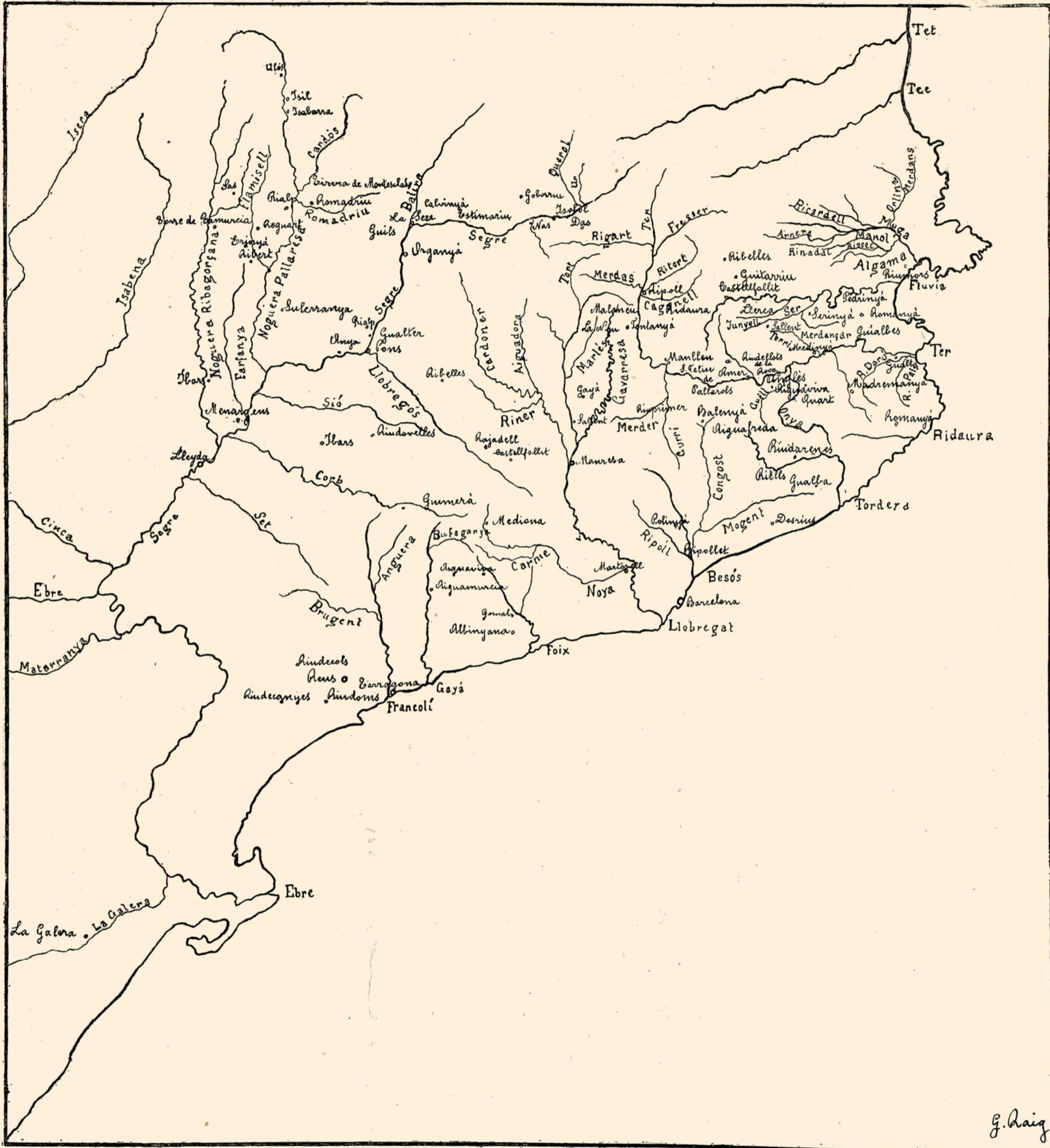
2. *Diccionari Aguiló*.

3. Monsalvatje, xi, 123; altres documents en Balari, 132.

4. Id., x, 129.

5. Mas, iv, 252.

6. *Op. cit.*, 128.

G. Raig

resta massa en el domini de la imprecisió i de la vaguetat.

*AQUAROSUS [AQUARE + OSUS]:
Garós, poble de Lleida.

AQUATA : *La Goda* (**L'Agoda*),
poble prop d'Igualada.

*AQUATACULU : *Godall*, poble de
la prov. de Tarragona, a la
vora del riu Galera.

*AQUATELLA : 1, *Godella*, poble
de la prov. de València. 2,
Godelleta, poble de la prov. de
València, a la vora d'un bar-
ranc. 3, *Badella* (Font de
la —), font molt abundosa que
desemboca al Llobregat i neix
entre Guardiola i Sercs.

*AQUATELLU : 1, *Sagadell* (IPSU
AQUATELLU), riu de la Vall de
Ribes.¹ En un antic docu-
ment referent al terme de Sant
Cugat, datat en 1109, trobem
la forma *guadello*.² 2 *Agudells*
(*Sant Genís dels* —). En Ba-
lari³ ho fa venir d'ACUTU, però
aquesta etimologia no és con-
gruent amb la topografia. En
F. Torras ja féu observar que
no hi ha cap muntanya veïna
especialment aguda, i indicà
ja l'etimologia que aquí pro-
posem.⁴

*AQUATORA : *Aiguadora*, riuet
de la comarca de Solsona.

*AQUELLU : *Güell*. Porten aquest
nom un riuet i un poble de la

prov. de Girona. A la Vall
d'Aran tenim aquest nom com
a designatiu del naixement
d'un riu, font abundosa. És
coneguda la forma aragonesa
güello i la ribagorçana *güell* com
a representants de OCULU. Pot
tractar-se d'aquest mot llatí en
el nostre cas? Podríem adme-
tre-ho si aquest nom topogràfic
comparegués a la Vall d'Aran,
veïna del Ribagorça; però no és
admissible des del moment que
compareix a la prov. de Girona,
on la llengua popular no pot
haver fet evolucionar OCULU >
güell. Acceptem, no obstant,
la probabilitat d'una confusió
semàntica (causada per la fonè-
tica) de *güell* (OCULU) amb *güell*
(*AQUELLU) en el Ribagorça.
En els noms *Ull de Ter*, *Ulldè-
molins* i *Ulldeconà*, tenim *ull*
(OCULU) amb la significació co-
neguda de font, fontal de riu.

*AQUILES : *Güils*, poble del bis-
bat de la Seu d'Urgell, a la
vora del Segre.

AQUOLA⁵ : *La Bola*, riera que
desemboca al Ges, prov. de
Barcelona.⁶

AQUOLU : *aiguol*, que és sinò-
nim de 'xaragall' segons En
Bosch de la Trinxeria.⁷ És
paraula que surt en documents
antics, segons En Balari.⁸

1. *Bull. Centre Excurs.*, 1916, 70. No podria ésser també *quatellu* l'etimologia de *Sabadell*, on tindria lloc l'evolució coneguda de la bilabiovelar *w* > *b* (Cp. *dibúit*, *qbúit*)?

2. *Mas*, v, 132.

3. *Op. cit.*, 65.

4. *Anuari Assoc. Excurs. de Cat.*, 1, 221.

5. AQUOLA és forma que usa Plaute en sentit de raig d'aigua.

6. V. la nota 1 a la paraula AQUATELLU.

7. *Pla y montanya*, 1888, (Vocabulari.)

8. *Op. cit.*, 132.

IX. NOMS DERIVATS DE «AMNIS»

Aquest mot llatí ha estat molt poc fecund en les llengües romàniques. Els romans van portar a les nacions conquerides, com a designació genèrica de riu, els noms de FLUVIUS i RIVUS, que tenen nombrosa família en la llengua popular dels pobles romànics. La toponímia, fins ara, tampoc ha revelat la perpetuació d'AMNIS en aquests pobles, i sols coneixíem els noms de *Teramo* i *Terni* a la Itàlia mitjana, que coincideixen en llur posició amb dos INTERAMNA esmentats en els antics escriptors romans. Aquesta escassa descendència d'AMNIS, almenys en els noms de lloc, no ens havia deixat de sorprendre, perquè AMNIS fou un mot de gran vitalitat en el llatí, com ho demostren els seus nombrosos derivats (*amnalis*, *amnensis*, *amnicola*, *amniculus*, *amnicus*, *amnigena*), i particularment els nombrosos noms de lloc llatins, escampats per una gran extensió de l'Imperi, on entra com a component aquesta paraula. *Annum* era anomenat un riu de l'Aràbia; *Amnius* era un riu de la Patagònia, a l'Àsia Menor; *Interamnium* i *Interamnium Flavium* eren dues localitats del territori dels Astures, a la Hispania Tarraconensis; *Interamna*, localitat del Laci; *Interamna*, localitat de la Itàlia inferior; afegim els dos *Interamna*, ja esmentats, que han donat naixença als noms actuals de *Teramo* i *Terni*. L'estudi present sobre els noms fluvials catalans m'ha posat en presència de nombrosos derivats d'AMNIS, dels quals, exceptuats alguns de dubtosos, espero que en restaran un nombre suficient d'indubtables o molt probables, que ens obligarà a admetre AMNIS com una designació fluvial fecunda en la nostra toponímia.

En primer lloc, sembla que tenim AMNIS, convertit en femení de la primera declinació *AMNA,¹ en els següents noms: *Anya*, poble a la vora dreta del Segre; *Agna* o *Anna*, riu del regne de València; *Vilanna*, vila de la prov. de Girona, a la vora del Ter; i en una llarga sèrie de noms en els quals *AMNA sembla haver assumit la funció d'un sufix amb la significació genèrica de riu: *Matarranya*, riu tribu-

1. Cp. el nom abans esmentat INTERAMNA i els canvis de declinació següents: FUSTE > *justa*; PESTE > *pesta*; PUPPE > *popa*; PULICE > *pussa*; CIMICE > *xinxà*; TARMITE > *arna*; MESSE > *messa*, *-es*; CORTICE > *escorça*; INCUDINE > *enclusa*; etc.

tari de l'Ebre; *Madremanya*, riu i poble de la prov. de Girona; *Fumanya* poble i riu del partit de Berga; *Farfanya*, riu del baix Urgell, tributari del Segre; *Brufaganya*, origen del riu Gaià a les muntanyes de Santa Coloma de Queralt; *Bufaganyes*, poble del partit judicial de La Bisbal, prov. de Girona; *Suterranya*, poblet del bisbat d'Urgell, a la vora d'una riera; *Tristanya*, nom d'un torrent d'Andorra; *Avinganya*, nom d'un antic convent en el terme de Serós, a la riba dreta del Segre, prop de la confluència d'aquest riu amb el Cinca;¹ i, finalment, *Micanyo* (*AMNUM), nom d'un petit afluent del Francolí.

En la toponímia catalana hi ha una llarga sèrie de noms acabats en *-inyà*, *-anyà*, *-onyà*, els quals en llur majoria són evidentment gentilicis en el llur tema en composició amb el sufix *-ANUS* tan general a la toponímia d'alguns països romànics. Els noms de tema gentilici pertanyents a aquest grup són els següents:

Albanyà, vora el riu La Muga i *Albinyana*, vora la riera de La Bisbal, que surten d'*Albinianus* (ALBINIUS);² *Calvinyà*, poble d'Andorra en situació elevada damunt de La Balira i un altre *Calvinyà* en el part. jud. de la Seu d'Urgell, de *Calvinianus* (CALVINIUS); *Campanyà*, poble que no hem trobat i sembla haver d'ésser la forma vulgar d'un *Campaniano* que surt en un document de 991 (Mas, IV, 142, 3), de *Campanianus* (CAMPANIUS); Sant Jaume de *Frontanyà*, en el partit de Berga vora el riu Margansol (*Frontiniano* en l'Acte de Cons. de la Seu d'Urgell, *loc. cit.*, 114), de *Frontinianus* (FRONTINIUS); *Romanyà*, poble del part. jud. de La Bisbal, prov. de Girona, de *Romanianus* (ROMANIUS); *Sabanyà*, poble del partit de la Seu d'Urgell, de *Sabinianus* (SABINIUS), i *Taurinyà*, riera als Pireneus Orientals, de *Taurinianus* (TAUINIUS).³ Gentilicis també són potser: *Alinyà*, riu de la prov. de Lleida que desemboca a la vora esquerra del Segre; poble del partit judicial de la Seu d'Urgell, vora el riu del mateix nom;⁴ *Ansinyà*, poble en la confluència del Desix (?)

1. *Bull. Centre Excurs.*, 1916, 106.

2. Surt amb les formes *albinianum*, 844; *albaniano*, 869; *albanigum*, 878; *albiniano*, 881; *albaniane*, 957, etc. Monsalvatje, x, 126 i Mas, IV, 185.

3. Vegin-se les formes corresponents a aquests noms en la toponímia de França, en l'obra de Longnon, *Les noms de lieu de la France* (Paris, 1920), pp. 75-96.

4. Surt en forma de *Helinniano* en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell, *loc. cit.*, 105.

i l'Agli, en els Pireneus Orientals; *Balenyà* (VALFNIUS), poble del partit de Vic, a la vora del riu Congost; *Borgonyà*, poble de la prov. de Girona, distr. mun. de Cornellà, a la vora del riu Terri; un altre *Borgonyà* en el part. jud. de Vic; *Erinyà* (HERENNIUS) poble de la prov. de Lleida i partit de Tremp; *Esclanyà*, poble del partit de La Bisbal, prov. de Girona, a la vora d'una riera; *Fustanyà* (*Fustianianus*), poble del part. jud. de Puigcerdà;¹ *Maranyà* (MARANIUS), poble del partit de La Bisbal, prov. de Girona; *Malanyeu*,² poble del partit de Berga; Santa Agnès de *Malanyanes* (?); *Medinyà*, poble prop de la confluència del Ter i del Terri, en el partit de Girona; *Organyà* (ORGANIUS), poble del partit de la Seu d'Urgell, a la vora del Segre;³ *Orsavinyà* (SABINIUS), poble del partit d'Arenys de Mar; *Pedrinyà* (PETRINIUS), nom de dos pobles, l'un del partit de Figueres i l'altre del de La Bisbal; *Perpinyà*, a la vora dreta del Tet; *Polinyà* (PAULINIUS), poble del partit judicial de Sabadell i a la vora del riu Ripoll; també porta aquest nom un poble a la vora del riu Xúquer; *Rodonyà* (?), poble a la vora d'una riera, en el part. jud. de Valls; *Serinyà* (SERENIUS), poble del partit judicial de Girona, a la vora del riu Ser; *Serdinyà*, poble a la vora del riu Tet, en el Conflent; *Urbanyà* (URBANIUS), riuet dels Pireneus Orientals que desemboca al Tet, i nom d'un poblet a la seva vora.⁴

De tots aquests noms vull cridar l'atenció sobre dos : els dels pobles *Polinyà* i *Serinyà*. El primer és situat vora el riu *Ripoll*. Resulta, doncs, que el poble porta el mateix nom del riu Ripollí (VIVUS + PAULLUS O POLLENS? V. el cap. sobre RIVUS). Així tindrem en ambdós noms (*Polinyà*, *Ripoll*), junt al nom genèric de riu (RIVUS o AMNIS), el nom específic d'aquest : *poll*. La sospita que en *Polinyà* tenim la presència d'AMNIS sembla rebre encara una confirmació de l'altre nom : *Serinyà*, poble a la vora del riu *Ser*, resultant així la proporció *Polinyà* : riu *Poll* (*Ripoll*) :: *Serinyà* : riu *Ser*. Aquestes coincidències m'inclinen a veure en aquests dos de noms fluvials la presència d'AMNIS. Pel que toca a l'evolució *-anyà* > *-enyà* > *-inyà*, trobem el mateix procés de palatalització

1. *Fustiniano*, en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell, *loc. cit.*, 113.
2. *Malangez* en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell, *loc. cit.*, 114.
3. *Horganiano*, en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell, *loc. cit.*, 111.
4. Consulti's MEYER-LÜBKE, *Els noms de lloc en el domini de la diòcesi d'Urgell*, BDC, XI, 1 i ss.

de la vocal en les formes *singlar*, *sinyor*, *inyor*, *quixal*, etc., etc. El sufix -ANU, en llatí, servia per a indicar la idea de pertinença.

*AMNIANUS significaria, doncs, «pertanyent a un riu», això és, «pròxim a un riu». Trobem en un antic document de 1065 la forma *Inmano*, prop del Castell de Castellet,¹ que ens ofereix la forma palatalitzada de *AMNIANU.

*AMNARE : *Onyar*, el riu tributari del Ter que passa per Girona. En Sanpere i Miquel proposà l'etimologia UNDA-RIUS, que implica un impossible fonètic.²

ILLA *AMNARIA : *La Menera*, poble del Vallespir, en la confluència dels rius Carol i Mallem i la riera del Coll de les Falgueres. El nom seria així perfectament adequat a la situació del poble, entre tres rius.

IPSA *AMNARIA : *Senyera*, poble de la prov. de València, a la riba del Xúquer.

*AMNELLOS o AMNICULOS: *Anyells*, poble de la prov. de Girona, partit de La Bisbal.

*AMNETU : *Anet*, poblet a la vora del Noguera; *Ainet* de Cardós; *Ainet* de Besan, poblet a la vora del riu Valldeferrera.

*AMNICARIA : *Anguera*, riu de la Conca de Barberà; torrent de la plana d'Anguera, a la Quadra d'Ollers, que consta en un document de 1076, esmentat per En Balari.³ Hem de posar sota la mateixa etimologia

el nom *Enguera*, (pron. *éngue-ra*), poble de la prov. de València, a la vora del riu Sallent. En aquest cas restaria per explicar el canvi d'accent.

*AMNOLA : *Inyola*, riu de la Vall d'Aran.

ILLA *AMNOLA : *Linyola*, poble del partit judicial de Balaguer.

*AMNOLU : *Manol*, riu que desemboca a la vora dreta de la Muga. Aquest riu surt amb el nom capriciosament llatinitzat en documents dels segles IX i X : *Manevolum*, *Manivolum*, *Manibulo*, *Manivulo*.⁴

També tenim el mateix nom en *Manola*, poble prop del Ter.

*AMNOSU : *Anyós*, poblet d'Andorra a la vora de la riera d'Ordino.

*AMNUCULA : *Anoia*, riu del Penedès, tributari del Llobregat. El nom d'aquest riu figura en alguns documents antics. He recollit les següents formes, que vénen a confirmar l'etimologia : *Annolia* (una vegada), *Annolga* (quatre vegades),⁵ 917; *Annolla* (dues vegades), 992;⁶ *Annoie*, 1103.⁷

1. Mas, v, 48.

2. *Geogr. de Cat.*, I, 309.

3. *Op. cit.*, 133.

4. Monsalvatje, x, 201.

5. Mas, IV, 29.

6. Id., íd., 148, 149.

7. Id., v, 119.

BONUS AMNIS : *Bonany*, poblet del partit judicial de Montblanc.

CLARUS AMNIS : *Clariana*, nom d'un poble a la vora de l'Anoia, d'un altre a la vora del Cardoner, d'una riera que desemboca a l'Anoia i passa pel poble del seu nom; i *Clarà*,

riera que desemboca al Llobregat, més avall de Gironella, i poble dels Pireneus Orientals, a la vora de la riera de Taurinyà.

AMNIS CLARUS : *Anclar*, nom d'un torrent de la Vall d'Andorra i d'una muntanya a la dreta de la Balira.

Finalment, vull cridar l'atenció sobre una sèrie de noms de lloc castellans i gallecs que semblen portar AMNIS en llur composició, però sobre els quals m'abstinc de judicar per ignorar llurs detalls topogràfics. Aquests noms són els següents : *Añe*, poble de la prov. de Sòria; *Añón*, vila de la prov. de Saragossa, a la vora del riu Huecha; *Año-bre*, poblet de la prov. de Pontevedra; *Añobres*, poblet de la prov. de La Corunya; *Añora*, vila de la prov. de Còrdova; *Año-ver*, vila de la prov. de Toledo; *Año-ver* de Tormes, a la prov. de Salamanca, sobre el riu d'aquest nom; *Añoza*, poble de la prov. de Palència; *Añués*, riuet de la prov. de Saragossa que desemboca en el riu Aragon; *Añabete*, poble de la prov. de Ciutat Reial; *Añales* (*AMNALIS?), riu de la prov. de Granada; *Añamaza*, riu de la prov. de Sòria, que desemboca a l'Alhama; *Añastro*, vila de la província de Burgos; *Añavieja*, lloc i llacuna de la prov. de Sòria; *Riaño* (RIVUS + AMNIS?), nom de molts pobles de les prov. de Burgos, Lugo, Santander, Lleó i Oviedo.

X. NOMS DERIVATS DE 'RIVUS'

DUOS RIVOS : *Dosrius*, poble en la confluència de les rieres de Canyamàs i de Rials; riera formada per la unió d'aquestes dues. Trobem la forma *duos rios* en un document de 963.¹

*RIVACULU : *rall*, ocell que viu a les vores dels rius; i potser *rall*, *rai*, barca o embarcació feta de fustes lligades que baixa pels rius a mercè del corrent,

cast. almadia. En algunes localitats porta el nom de *raig*, que deu ésser una forma secundària i analògica. De *rai* s'és format *raier*, el que mena les dites embarcacions.

*RIVARIU, -A : *Rivé*, poble del partit de Tortosa; *Reguers*, poble del partit judicial de Tortosa, amb influència de *regar*; *Riera*, poble de la prov. de Tarragona.

1. Mas, IV, 52

*RIVARE o *RIVANU : *Rià*, poble del Conflent.

*RIVARDU : *Rigart*, riuet de la vall de Ribes que desemboca al Fresser; *Riart*, poble de la prov. de Lleida (En l'acte de la Seu d'Urgell el seu nom és *Valle Infernale*);¹ *Reguart*, poble de la prov. de Lleida; *Reart*, riuet tributari del Tec.

*RIVARDARIA : *Ricardera*, poble del partit de Vic.

*RIVARDELLU : *Ricardell*, riuet tributari del Manol. Aquest nom, com l'anterior, potser demana un primitiu *RIVICU.

*RIVARDANU : *Rigardà*, poble dels Pireneus Orientals, a la vora de la riera de Glorianes.

*RIVARDITU : *Revardit*, riuet que desemboca al Ter entre Medinyà i Sant Julià de Ramis.

RIVELLOS : *Riells*, poble a la vora de la riera de Breda. Surt amb el nom de *Riellus* en un document de 951,² i amb el de *Riellos* (locum qui dicitur *Riellos* situm in latere montis Signi) en un document de 878.³

*RIVOLU : *Riola*, poble a la vora del Xúquer; *Riol*, llinatge; *Riols*, nom d'una masia del Bergadà, vora les fonts del Llobregat; *Rigol* poble del partit de Vilafranca.

RIVULU : *Règola*, poble de la província de Lleida, districte municipal d'Ager; *Rigolina*, po-

ble del districte municipal de Puigcerdà.

RIVUS ALBUS : *Rialp*, riuet de la prov. de Lleida, tributari del Segre; riuet tributari del Noguera-Pallaresa; vila de la prov. de Lleida, bisbat d'Urgell; riu d'Andorra. Aquest nom surt en forma de *Rialbo* en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell.⁴ *Rials*, riera que forma la de Dosrius juntament amb la de Canyamàs.

RIVUS DE AURO : *Riudor*, riera que desemboca al Llobregat, prov. de Barcelona.

RIVUS AURI : *Raur*, riu de la Vall d'Andorra.

AURI RIVUS : *Orrius*, riera i poble de la prov. de Barcelona.

*COVUS (CAVUS) RIVUS : *Coborriu*, riuet que desemboca al Segre prop de Bellver.

RIVUS CLARUS : *Riclà*, riu de la comarca de la Selva.

RIVUS DE... Aquesta composició la trobem en moltíssims noms: *Riudarenes*, *Riudecanyes*, *Riudecols*, *Riudellots*, *Riudoms*, *Riudovelles*, *Riudabella*, *Riudeperes*, *Riudeguilla*, etc., noms de pobles i petits rius. Diferents noms d'aquests surten llatinitzats en antics documents: *Rivum arenarum* (*Riudarenes*);⁵ *rio de Llutos* (*Riudellots*), 1017;⁶ *rivo de luto* (id.);⁷ *rivo petrarum* (*Riudeperes*).⁸

1. *Loc. cit.*, III.

2. Mas, IV, 190.

3. Id., I, 93.

4. *Loc. cit.*, 105.

5. Balari, 123.

6. Monsalvatje, XI, 269.

7. Balari, 123.

8. Id., 123.

RIVUS FERRARIUS : *Riu Ferrer*, riu del Vallespir.

RIVUS FRIGIDUS : *Riu fret*, prop de Camprodon. Surt amb el nom de *Riofredo* en un document del segle X.¹

RIVU MATRICE : *Romadriu*, riu tributari del Noguera Pallaresa i poble de la prov. de Lleida; riu de l'Andorra. Surt a l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell.²

RIVUS NUCARIUS : *Riu nogués*, poble dels Pireneus Orientals.

RIVU NIGRU : *Riner* o *Runer*, riu entre Catalunya i Andorra; poble a la vora del riu Cardoner, prov. de Lleida. El nom surt en antics documents.³ *Riunegre*, a la comarca de Solsona.

RIVUS PAULLUS (?) (PAUCULUS): *Ripoll*, poble en la confluència del Ter i del Fresser; riu que desemboca al Besòs, prov. de Barcelona. El nom llatinitzat dels documents antics és *Rivipullensis* i altres variants sem-

blants. Consta ja en un document de 914.⁴ *Ripollet*, poble a la vora del riu Ripoll. En un document de l'any 1054 surt amb els noms *Ripullo* i *Pollenti*.⁵

RIVUS PRIMARIUS : Santa Eulàlia de *Riu primer*, poble del partit de Vich.

RIVUS SICCUS : *Riu sec*, riu de la prov. de Tarragona; riu de la pla de Bages, tributari del Llobregat; poble de la prov. de Girona, partit de La Bisbal; *Rissec*, riu tributari del Manol. Consta en antics documents amb els noms de *rivo secco*, 949;⁶ *rivulo siccho*, 1090;⁷ *rio sicco*, 984.⁸

RIVUS TORTUS : *Ritort*, riu tributari del Ter; *Riutort*, riu de Bergadà i poble dels Pireneus Orientals; *Ritortell*, riu tributari del Ritort; *Redorta*, riera de la prov. de Barcelona, amb el nom feminitzat potser, per influència de *riera*. Aquest nom surt llatinitzat en antics documents.⁹

L'element RIVU entra potser en la composició d'altres noms: *Remolà*, estanys del terme de Gavà; *Rahurt*, riu afluent del Segre que neix en els Pireneus; *Rinadal*, tributari de l'Arnera; *Riuset*, lloc del Conflent; *Riumors*, poble de la prov. de Girona, entre La Muga i el Fluvià; *Riutàs*, poble de la prov. de Girona; *Estamariu*, poble del partit de la Seu d'Urgell; etc.

Un cas interessant ens presenta el nom *Ridaura*, riera que des-

1. Monsalvatje, XI, 229.
2. *Loc. cit.*, 107.
3. Balari, 122.
4. Monsalvatje, XI, 150.
5. Mas, V, 32.
6. Monsalvatje, XI, 172.
7. *Id.*, *íd.*, 340.
8. Mas, IV, 97.
9. Balari, 123.

emboca en el Fluvià, i al mateix temps poble de la prov. de Girona i partit judicial d'Olot. Vegem primerament la forma d'aquest nom en els documents primitius: «in rivo *Ridaure*», 1116,¹ «B. Mariae de *Rividario*», 1100;² «in flumine de *Rivodario*», 977;³ «flumine de *Rivodario*», 977;⁴ «*Riodazari*», 1100; «*Riodaari*», «*Rividazari*», 1100; «*Ruideazar*», 877.⁵ El simple examen comparatiu d'aquests noms ens dona la prioritat cronològica de les formes amb *z* (*Rividazari*, *Riodazari*, *Ruideazar*) sobre les formes sense *z* (*Rividario* o *Rivodario*). L'evolució fonètica d'una a l'altra d'aquestes dues formes, caracteritzades per la caiguda de *z* intervocàlica, ens la donaria la forma *Riodaari*. La constatació de la forma primitiva *Rivo de Azar* exclou la presència de *AURU* en la forma actual *Ridaura*. Ja En Balari,⁶ en presència de la forma amb què surt aquest nom en els documents per ell aprofitats, s'inclina a proposar com a primitiva la forma *Rivo de Azar*. Així tindriem la següent evolució: *riudàzar(a)* > *riu-daara* > *riudara* > *ridaura*. L'interessant d'aquest nom és que està fonèticament emparentat amb uns quants noms de lloc que surten en la Consagració de la Seu d'Urgell, en els quals veiem la mateixa terminació *-ar* convertida en final femení *-a* o masculí *-e* en els noms actuals corresponents. Així, *Munciar*, avui *Mussa*; *Aran-sar*, avui *Aransa*; *Taltennar*, avui *Talltendre*; *Garexar*, avui *Greixa*. Es tracta segurament d'un sufix *-ar* ibèric. Cp. *Almodévar*, *Andújar*, *Azuébar*, *Begígar*, *Béjar*, *Bolívar*, *Cortázar*, *Cozoíjar*, *Gúdar*, *Híjar*, *Moncójar*, *Mondéjar*, *Mondújar*, *Monóvar*, *Zaldívar*, etc. Tres d'aquests noms són llinatges. Els altres són pobles del regne de València, Andalusia, Castella la Nova, Castella la Vella, Lleó i Aragó. Els noms de lloc amb aquest sufix perderen la *-r*, seguint una tendència característica de la fonètica catalana; així és que caldria cercar si entre els noms catalans de lloc d'apariència femenina en *-a* n'hi ha que tindrien de classificar-se en aquesta família.

1. Monsalvatje, XI, 396.
2. Id., id., 109.
3. Id., II, 244.
4. Id., XI, 227.
5. Id., id., 111.
6. *Op. cit.*, 20.

XI. NOMS DERIVATS DE 'FLUVIUS' I 'FLUMEN'

- *FLUVIANUS : *Fluvià*, riu de la prov. de Girona. Consta el nom en documents antics «flumine *Fluviano*», 957;¹ «alveo *Fluviano*», 855.² Aquest riu fou conegut pels romans amb el nom CLODIANUS i pels grecs amb el nom Κλωδιανός, situat en el territori dels Indigets.³
- *FLUVICIANUS : potser és l'etimologia de *Flassà*, poble a la vora del Ter. Ens inclina a admetre aquesta filiació la forma en què aquest nom surt en un document de 869 : «in villa *Flociano*».⁴ Sobre la conversió de *o* protònica en *ç*, V. article sobre FLUMICELLUM.
- *FLUVICIARIUS : *Fresser*, riu de la prov. de Girona. Sobre la conversió de *fl-* en *fr-*, vegi's més avall un exemple en *FLUMICOLINUS. Sobre la presència de *-s-* vegin-se les formes primitives *vezi* (*vet*), *cozina* (*cuina*) i *-esa* (< -ITIA) per *-ea*: *peresa*, etc.
- FLUMICELLUM : *Flamicell*, riu tributari del Noguera-Pallaresa. La forma FLUMICELLUM consta en els textos llatins. En aquest nom, com en l'anterior, tenim l'evolució freqüent en català de *o* protònica > *ç*. Ex. : *çspital*, *çedó*, *çerol*, *çel-*
- mons*, etc., etc. (V. altres exemples en l'article següent.)
- *FLUMICOLINU : *Francolí*, riu que desemboca a la vora de Tarragona. La composició amb doble sufix diminutiu és freqüentíssima en les llengües romàniques, i concorda, per altra banda, amb l'escassa quantitat d'aigua que porta generalment aquest riu. Cal observar que el doble sufix romànic -OLINU (-ULUS + -INUS) és típic en català i ha servit per a formar molts diminutius. Exemples : *grassolí*, *ratolí*, *macolí* (dim. de *mac*) *arbolí*, *rajolí*, *tremolí*, *banyolí*, *ventolí*, *redolí*, *besnetolí* (el fill del besnét), *Castellolí* (nom de poble), etc. L'evolució de *u*, *o* protòniques a *ç* és molt freqüent en català. Ex. : *remor*, *redó*, *espital*, *estol*, *peruc*, *sejorn*, *sejornar* (Dic. Aguiló), *secórrer* (Dic. Aguiló), *escur* (Dic. Aguiló), *rebusí* (Dic. Aguiló), etc. En Balari⁵ vol veure en *Francolí* una derivació de *francus*, i és, segons ell, un record de la colonització germànica. La desinència diminutiva del nom presenta, però, a aquesta hipòtesi, una dificultat semàntica que no sabriem resoldre.

1. Monsalvatje, XI, 188.

2. Id., id., 108.

3. Mela, 2, 89; Ptolomeu, II, 6, 19. En el segle xv els nostres cronistes havien ja fet aquesta identificació. Així llegim en la Crònica d'En Boades (p. 420): «a la vora del riu appellat antigament Clodianus e ara s'appella Fluvià».

4. Monsalvatje, XI, 121.

5. *Op. cit.*, 20.

XII. DERIVATS D'ALTRES NOMS LLATINS

Altres noms primitius llatins trobem com a origen dels nostres noms fluvials. Com que són derivacions clares i que no presenten cap dificultat, enumeraré sense comentaris alguns d'aquests noms:

- FORTE** : *Fontclara Fontcoberta, Fontrubi, Fontllonga, Fonts, Fonz, etc., etc.*
- MATRICE**, font, origen : *Madriu*, riuet d'Andorra; *Madrona*, riuet de la prov. de Lleida que desemboca al Segre; *Madrès*, muntanyes del Conflent on brollen les fonts d'Evol i Cabrils; *Madremanya* (V. p. 23); *Riúmadriu* i *Romadriu* (V. p. 28); *Matarranya* (?), riu tributari de l'Ebre que passa per la part catalana de la prov. de Saragossa.
- MOLLIS** : *Mollet*, pobles a la vora del Besòs, del Ter, i de la riera d'Ordina.
- RAMUS** pròpiament 'branca' (i per aplicació en català i altres dialectes del sud de França, 'pluja', 'doll d'aigua')¹ : *Ram*, riuet a la prov. de Lleida, tributari del Noguera Pallaresa, i una riera que desemboca a l'Ebre.
- PALUS, PALUDES** : *Pals*, poble de l'Empordà, a la vora d'una riera i del mar; *Pals*, nom d'una riera tributària del riu d'Aró; *Païls*, poble de la província de Tarragona, bisbat de Tortosa; poble de la província de Lleida, i un altre del partit de Sort; *Pols* (?), poble del partit judicial de Figueres.
- RADIARE** (d'on el cat. *rajar*): *Rajadell*, poble de la prov. de Barcelona, i riu que passa per aquell, tributari del Cardener.
- RIPA** : *Ribagorça* (surten en nombrosos documents antics sota la forma *Ripacurcia*); *Ribalta*, llinatge; *Ribamala*, cingle damunt del Ter; *Ribaroja*, poble a la vora de l'Ebre; *Ribelles* (RIPELLAS), nom de dos pobles catalans; *Riber*, poble català; *Ribera*, *Riberada*, *Ribereta*, noms de nombrosos pobles catalans; *Ribera Salada*, riu de la prov. de Tarragona; *Ribes*, poble en la confluència de dos rius; *Ribesaltes*, nom de dos pobles, l'un al Rosselló i l'altre al partit judicial de Puigcerdà; *Ribesalbes*, poble de la prov. de Castelló, a la vora del riu Millares.
- STAGNUS**. Tenim derivats catalans en els noms *Maristany* (MARIS-STAGNUS), *Oristany* (AURI-STAGNUS (?)) i *Cabestany*.
- LACUNA** : *La Llacuna*, poble de la prov. de Barcelona; *Llagunes*, en el partit judicial de Sort.
- PONTE**. Són moltíssims els pobles catalans que porten derivats d'aquest nom. *Pont* d'Armentera, de Bar, de Claverol, de Molins, de Suert, de Vilu-

1. REW, 7035.

mara, *Pontaut* (PONTE ALTU), *Pontils*, *Pontons*, *Pontós*; etc.
 CONFLUENTE : *Conflent*, nom de comarca de la Catalunya francesa; *Conflens*, poble del Pallars. En la Consagració de la Seu d'Urgell amb el nom *Confulente*.¹

JUNGENTE (en sentit de 'confluència'). *Junyent* : tenim dos pobles catalans amb aquest

nom. Amb canvi de sufix tenim *Junyell*, riu tributari del Ter.

BALNEUM, BALNEOLUM : *Banyoles*, poble de la prov. de Girona, a la vora d'un estany. Els romans conegueren aquest lloc amb el nom de AQUAE CALIDAE.² Surt molt sovint en antics documents en forma de *Balneolas*, *Baniolas*, etc.³

* * *

Un problema força interessant ofereix el nom *Noguera* com a designatiu fluvial. Tenim a Catalunya els següents rius amb aquest nom : *Noguera* de Cardós, *Noguera* Pallaresa, *Noguera* Ribagorçana, *Noguera* de Tor, rius de la prov. de Lleida; *Noguer*, riuet d'Andorra; *Noguerola*, riera de la prov. de Lleida. Potser cal afegir a aquesta llista *Noedes*, riera i estany del Conflent.

L'etimologia aparent és NUCE, NUCARIA; però, a part dels inconvenients d'orde semàntic que tal etimologia presenta, una sèrie de consideracions ens obliga a excloure-la i proposar-ne una altra.

En primer lloc hem d'associar a aquest nom fluvial, els noms de poble *Nou*, del partit judicial d'Olot; *La Nou*, del partit judicial de Berga, i *La Nou*, de partit judicial de Vendrell. Evidentment tenim en aquests pobles el mateix nom dels pobles de França *La Noue*, *Les Noues*, que Schuchardt⁴ relaciona, amb gran fonament, amb el mot francès *noue*, «llenca de terra situada en una concavitat que s'inunda amb les avingudes d'un riu». Tots aquests noms són emparentats amb el francès *nouc* «canal feta de teules»; el prov. *nauc* «obi», «menjadora de porcs», i el català *noc*. Associant amb aquests mots el de lloc *Noca*, prop de Bellinzona Salvioni assigna a aquest la mateixa etimologia d'aquells, és a dir, *NAVICA (*NAUCA, *NAUCUM) «petit vaixell».⁵ Creiem que el nostre *Noguera*, com a

1. *Loc. cit.*, 105.

2. Othmer, 345.

3. Monsalvatje, X, 133.

4. *ZRPñ*, xxiii, 185.

5. Cons. *Einf.*, 243 i *REW*, 5859.

designatiu fluvial, i els toponímics catalans *Nou* i *La Nou*, han d'ésser classificats dintre la mateixa família formada pels derivats de *NAVICA. Aquesta etimologia satisfà les exigències fonètiques i semàntiques pel que respecta al mot *Noguera*; els rius que porten aquest nom tenen com una de llurs característiques el passar per estrets congostos entre altes muntanyes. No podem dir el mateix dels noms dels pobles *Nou* i *La Nou*, car, ultra la impossibilitat fonètica en l'evolució: *NAVICA o *NAUCA, *NAUCUM > *nou* (*nok* no pot donar en català *nou*), l'article femení que porta aquest nom de lloc no permet suposar que en aquest *Nou*, *La Nou*, tinguem el mateix nom masculí *noc* (< *NAUCUM). ¿És que es tracta de NAVE, cat. *nav*, amb assimilació de la *a* a la *u*? ¿Pot servir de punt de fonament a aquesta etimologia el sentit de «cavitat» que prengué NAVIS, per influència del grec *naos* «temple», en els seus derivats romànics significants «nau d'església»? ¿O bé s'ha d'identificar el nom dels pobles *Nou*, *La Nou*, amb el fr. *noues*, prov. *nauza*, vend. *no*, «camí pregon i humit que Meyer Lübke posa sota l'etimón *nauda*, d'origen desconegut? ¿Quina influència pot haver tingut *nou* (< NUCE) en la formació d'aquests noms de lloc catalans? Són qüestions l'estudi de les quals demana una vasta base comparativa; i, com que no entra pròpiament en el tema d'aquest treball, ens acontentem de presentar aquest problema a la consideració de l'estudiós.

M. DE MONTOLIU